

KULTUROWE, RELIGIJNE I SPOŁECZNE CZYNNIKI WPŁYWAJĄCE NA POPEŁNIANIE ZBRODNI W JAPONII

Artykuł stanowi kontynuację rozważań zawartych w tekście *Tradycja, religia, presja społeczna i fanatyzm – ewolucja percepcji zbrodni i kary w Japonii*¹, poświęconym popełnianiu przestępstw i wymierzaniu kar w Japonii, w którym przedstawiono przemiany dotyczące omawianego zjawiska poczynając od okresu Edo² do współczesności.

Japoński kontekst

Punktem wyjścia niniejszych rozważań jest twierdzenie, że Japonia należy do krajów o jednym z najniższych parametrów przestępczości. Taki wniosek wynika z analizy wskaźników przestępczości, bezpieczeństwa oraz Globalnego Indeksu Pokoju (GIP)³. Niski poziom przestępczości w krajach, takich jak: Szwajcaria, Japonia, Tajwan czy Liechtenstein przypisywany jest skutecznemu systemowi egzekwowania prawa i wymierzania kar, a w niektórych przypadkach ustanowieniu restrykcyjnych przepisów dotyczących posiadania broni. Ponadto w Japonii 99,9% spraw trafiających do sądu kończy się skazaniem⁴. Jednakże w praktyce wyroki pozbawienia wolności są często zawieszane, a system więziennictwa nastawiony jest na resocjalizację, przedterminowe zwolnienie i reintegrację ze społeczeństwem. Ogólne panuje też przekonanie, że w Japonii przestępczość jest niższa niż na Zachodzie, ale wyroki są surowsze, gdyż nadal obowiązuje tu kara śmierci.

DOI: 10.4467/23538724GS.25.003.21940

* ORCID: 0009-0006-1814-6800

¹ L. Czernichowska-Kramarz, *Tradycja, religia, presja społeczna i fanatyzm – ewolucja percepcji zbrodni i kary w Japonii*, „Gdańskie Studia Azji Wschodniej” 2024, z. 26, s. 60–80.

² Okres Edo (1603–1868; *Edo jidai*, jap. 江戸時代, zwany też okresem Tokugawa) przypada na lata panowania siogunatu Tokugawa. W 1603 r. siogunem został Tokugawa Ieyasu. Okres Edo cechował się polityką izolacyjną, wzrostem gospodarczym, ścisłym porządkiem społecznym oraz rozwojem kultury i sztuki.

³ L. Czernichowska-Kramarz, *Tradycja, religia, presja społeczna i fanatyzm...*, s. 60.

⁴ M. Kawai, *Crime and Punishment in Japan: A Holistic Perspective*, 3.06.2020, <https://www.nippon.com/en/in-depth/a06801/> (dostęp: 3.01.2024).

Poglądy te wynikają też ze specyfiki Japonii. Relatywnie niższy wskaźnik przestępczości w tym kraju można przypisać cechom społeczeństwa szanującego prawo, co wynika m.in. z tradycyjnego wychowania młodzieży i roli salonu, czyli *cha-no ma*⁵. W przestrzeni największego pokoju *tatami*⁶ niski stół był zawsze punktem centralnym, chociaż cała koncepcja uległa metamorfozie⁷. W okresie Edo, gdy dominującą władzę sprawowali samurajowie, różnice statusu uwiadczały się nawet podczas posiłków. Japoński stół jadalny, który składał się z kwadratowej tacy z nogami, gdzie stawiano posiłek oddzielnie dla każdej osoby, uważano za „oznakę porządku w domu” (fot. 1)⁸. Ostatecznie w okresie Meiji⁹ na skutek westernizacji hierarchia została porzucona i zaakceptowano zasadę „stołu dla wszystkich”, która pojawiła się w codziennym życiu zwykłych ludzi. Niski stolik z poduszkami do siedzenia, czasem z możliwością podgrzewania nóg (*kotatsu*)¹⁰, stał się atrybutem przestrzeni służącej do spotkań i wypoczynku (fot. 2). Ze względu na małą powierzchnię japońskich domów i mieszkań zaczęto używać także składanych stołów *chabudai*. W praktyce stoły stały się popularne zarówno w miastach, jak i na wsiach dopiero w okresie Shōwa¹¹. *Cha-no ma* były nie tylko centralnym miejscem w domu, gdzie spożywano posiłki i spędzano czas, ale także miejscem nauki etykiety. Do dziś w takiej atmosferze rozmawia się zarówno o problemach rodzinnych, zawodowych czy szkolnych, jak i oglądając telewizję czy seriale, dyskutuje się o tym, co dzieje się w mieście czy

⁵ *Cha-no ma* (jap. 茶の間) lub *ocha-no ma* (jap. お茶の間) – dosł. przestrzeń/pokój na herbatę; salon w stylu japońskim, pokój dzienny, w szerszym kontekście miejsce spotkań i dyskusji w kręgu rodzinnym.

⁶ W tradycyjnych pokojach japońskich podłoga była wykładana matami *tatami* (jap. 畳) o standardowych wymiarach ok. 0,9 m x 1,8 m. Wykonane były głównie z sitowia *igusa* i konopi, obecnie używa się także prasowanych płyt wiórowych i tworzyw sztucznych.

⁷ M. Chazono, (茶園みずぎ) 家族団らんのはじまり。昭和の食卓の歴史と茶の間家具 [Narodziny rodzinnego biesiadowania – historia domowej wspólnoty przy stole w erze Shōwa i umeblowania jadalno-salonowego], 8.06.2015, https://www.rafuju.jp/mag/post_263/?srsltid=AfmBOoqQZ-nocRQFr1LZsY2Tt2H40cAgCHYe4mpM9679OIIIKTz_u70 (dostęp: 15.01.2025).

⁸ Tak podaje się posiłki w niektórych przypadkach do dzisiaj, np. w świątyniach. Fotografia 1 przedstawia wegetariańskie dania mnichów buddyjskich *shoin ryōri* (jap. 書院料理) podawane w noclegowni świątynnej *shukubō* (jap. 宿坊) w mieście świątynnym Kōya-san (jap. 高野山) w prefekturze Wakayama, będącym centrum buddyzmu Shingon w Japonii.

⁹ Okres Meiji (1868–1912; *Meiji-jidai*, jap. 明治時代, Era Świątłych Rządów) to czas wielkich przemian politycznych, społecznych i gospodarczych po otwarciu się Japonii na Zachód, przypadający na lata panowania cesarza Mutsuhito. Restauracja (lub rewolucja) Meiji przyniosła początek modernizacji Japonii.

¹⁰ *Kotatsu* (jap. 炬燵) niski stolik z funkcją podgrzewania nóg, które nakrywane są kołdrą – futonem.

¹¹ Okres Shōwa (1926–1989; *Shōwa-jidai*, jap. 昭和時代, Era Oświeconego Pokoju) to burzliwy czas w historii Japonii przypadający m.in. na okres II wojny światowej, klęski i odbudowy za panowania cesarza Hirohito.

całym kraju. Mały stolik, nawet jeśli nie jest głównym stołem, a pokój nie jest już pokojem *tatami*, nadal wypełnia przestrzeń służącą rodzinnym spotkaniom (fot. 3).

Tradycyjny „pokój na herbatę” sprzyjał więc wzmocnieniu więzi rodzinnych i międzypokoleniowych, wymianie i konfrontacji poglądów, a młodzi ludzie, pod czujnym okiem rodziców lub dziadków, uczyli się dobrych wzorców do naśladowania. Japończycy są znani z zamyślenia do życia w grupie, w której najbliższa rodzina wraz z dalszą pełniła zawsze rolę fundamentalnej jednostki społecznej, na poziomie której głowa rodziny w dużej mierze decydowała o losach całej grupy i ponosiła za nią odpowiedzialność. Obecnie obserwujemy spadek liczby rodzin wielopokoleniowych na korzyść nuklearnych. Poza tym wiele osób żyje też samotnie. Niechęć młodych ludzi, a zwłaszcza kobiet, do założenia rodziny wynika w dużej mierze z lęku przed odpowiedzialnością za całe gospodarstwo domowe, gdyż mężowie są zbyt zajęci pracą, a także z powstania nowych możliwości rozwoju kariery, których kiedyś kobiety nie miały¹². Paradoksalnie też zanika dominująca rola mężczyzny w rodzinie¹³. Niezależnie od tych przemian krytycznym etapem w życiu rodziny jest okres edukacji dzieci i związana z nim presja, aby dostały się do prestiżowych szkół. Służy temu m.in. nauka w dodatkowych szkołach *juku* po południu i w czasie wakacji. Brak takich rozmów przy stole jak kiedyś, wieczny pośpiech, brak wakacji itp. przyczyniają się do narastania zjawisk negatywnych. Obecnie w okresie szkolnym coraz więcej zdarza się wypadków przemocy fizycznej i nękania, a później także wycofania społecznego *hikikomori*¹⁴. Niektórzy młodzi ludzie mają również problemy z prawem.

Rodzinny salon nie tylko pełni istotną funkcję jako miejsce rozmów, ale i sprzyja rozrywce, a za jej pośrednictwem także wychowaniu społeczeństwa w duchu prawa. Jest to bowiem miejsce, w którym Japończycy oglądają swoje ulubione serie z popularnymi od pokoleń bohaterami. Dwóch szczególnie ulubionych to Mito Kōmon oraz Tōyama Kagemoto¹⁵. *Mito Kōmon* (jap. 水戸黄門) to kultowy serial opowiadający o podróżach księcia Tokugawa Mitsukuni, znanego jako Mito Kōmon, który przemierzał kraj w towarzystwie wiernych towarzyszy: Sasaki Sukesaburō (Suke-san; jap. 助さん) i Atsumi Kakunoshin (Kaku-san; jap. 格さん) (fot. 4). W każdym odcinku grupa podróżników odkrywa lokalne przypadki przestępstw. Mito Kōmon, ukazując herb rodu Tokugawa będący symbolem jego władzy, wypowiada słynny tekst: 「この紋所が目に入らぬか!」 (*Kono mondokoro ga me ni hairanu ka!*) – „Czy

¹² H. Eguchi, 英語で語る日本事情 2020 [Wiadomości z Japonii w języku angielskim 2020], The Japan Times, Tokio 2017, s. 258–259.

¹³ *Ibidem*, s. 260.

¹⁴ *Hikikomori* (jap. 引きこもり) – ekstremalne społeczne wycofanie przejawiające się niewychodzeniem na zewnątrz, ograniczenie się do przebywania w zamkniętej przestrzeni, domu lub pokoju.

¹⁵ K. Kuwabara, 絵でわかる英語で紹介する日本文化, 株式会社ナツメ社 [Ilustrowany przewodnik po kulturze japońskiej w języku angielskim], Natsume, Tokio 2009, s. 42–43.

nie widzisz tego herbu?”¹⁶ – co ujawnia jego prawdziwą tożsamość i legitymizuje prawo do ujęcia przestępców. *Mito Kōmon*, emitowany w latach 1969–2011 w poniedziałki o godz. 20.00 na kanale TBS¹⁷, był serialem telewizyjnym o rekordowej długości – 42 lata. Z uwagi na czas nadawania oglądały go całe rodziny, a średnia oglądalność wynosiła 22,2%¹⁸.

Drugi serial to *Tōyama no Kin-san* (jap. 遠山の金さん), oparty jest na legendarnej postaci urzędnika miejskiego Tōyamy Kagemoto, zwanego „Kin-san”, znanego z powodu tatuażu sakury na ramieniu – *sakura fubuki* (jap. 桜吹雪) obrazującego „śnieżycę kwitnących wiśni”. Kin-san działał incognito, ale w momencie konfrontacji ujawniał tatuaż, wypowiadając słynną kwestię: „Czy nie widzisz tego wichru płatków sakury?”¹⁹ Kin-san był niezłomny i sprawiedliwy. Sakura – kwiat wiśni – w kulturze japońskiej symbolizuje zarówno piękno, jak i ulotność, dlatego jej motyw niesie za sobą także przesłanie o „kruchości sprawiedliwości”²⁰. Postać bohatera oparta jest na osobie burmistrza rzeczywiście istniejącego w XIX-wiecznym Edo – Tōyamy *saemona no jō* Kagemota (jap. 遠山左衛門尉景元)²¹. Powszechnie nazywano go Kinshirō, co właśnie dało początek przydomkowi Kin-san. Jego kwestie należą do najbardziej pamiętnych w całym gatunku dramatu historycznego, a barwna postać mieszkańca Edo, charakteryzująca się odwagą, honorem i ciepłem, stała się symbolem epoki. Wspólne, rodzinne oglądanie seriali telewizyjnych rozwijało poczucie dobra i sprawiedliwości, a ich bohaterowie byli wzorami do naśladowania dla młodszego pokolenia.

Jak zauważono w artykule *Tradycja, religia, presja społeczna i fanatyzm...*²², w Japonii istnieje specyficzne podejście do przestępstw i karalności. Chociaż oficjalne

¹⁶ 水戸黄門のセリフを徹底分析! 「この紋所が目に入らぬか!」は時代を超えて愛される決め台詞! [Analiza kwestii Mito Kōmon! „Czy nie widzisz tego herbu?” to ponadczasowa kwestia, która niezmiennie zdobywa serca!], 25.12.2023, <https://tanteifan.com/mito/> (dostęp: 22.08.2024).

¹⁷ Kanał telewizyjny TBS – TBS Television, kanał 6 – *Kabushikigaisha TBS terebi* (jap. 株式会社TBSテレビ), <https://www.tbs.co.jp/>. jest jednym z najważniejszych kanałów telewizyjnych pochodzących z rejonu Kantō, czyli metropolii tokijskiej wraz z otaczającymi prefekturami.

¹⁸ 水戸黄門のセリフを徹底分析!

¹⁹ I. Matsui, 桜吹雪の刺青や名裁きは作り話? それでも遠山の金さんのモデルがヒーローだった理由 [Tatuaż z płatkami sakury i legendarne wyroki — czy to tylko fikcja? Dlaczego jednak prawdziwy Tōyama no Kin-san uchodził za bohatera], <https://edo-g.com/blog/2016/11/kinsan.html> (dostęp: 18.11.2016).

²⁰ T. Aizawa, 遠山の金さんのセリフで心に響く名言ベスト10! 江戸っ子と時代劇の魅力を探る [10 najlepszych pamiętnych kwestii z Toyama no Kin-san! Odkrywamy atrakcyjność Edokko i dramatów historycznych], 25.10.2024, <https://chan-tsuta.com/kinsan-quotes/> (dostęp: 22.08.2024).

²¹ *Saemon no jō* (jap. 左衛門尉) to dawny tytuł urzędniczy samurajów, który w przeszłości nosił m.in. legendarny samuraj Minamoto no Yoshitsune (1159–1189).

²² L. Czernichowska-Kramarz, *Tradycja, religia, presja społeczna i fanatyzm...*

dane pokazują, że przestępczość w Japonii spada, mieszkając tam, widać, że wiele wykroczeń, zwłaszcza popełnianych w obrębie domu czy pracy, nie jest zgłaszanych, a niektóre, jak pornografia dziecięca, do niedawna nie były nawet uznawane za przestępstwa (zakaz posiadania pornografii dziecięcej został wprowadzony dopiero w 2014 r.²³). Różne czynniki – kulturalne, społeczne itp. wpłynęły na postrzeganie przestępstw i domaganie się kary oraz na ogólne poczucie sprawiedliwości.

Amerykańska antropolog Ruth Benedict (1887–1948) w wydanej w 1946 r. książce *Chryzantema i miecz. Wzory kultury japońskiej*, tłumacząc rodakom Japonię, scharakteryzowała m.in. różnice kulturowe²⁴. Zauważyła na przykład, jak negatywnie odbija się na Japończykach utrata twarzy. Unikają tego ze względu na silne poczucie wstydu. Stąd w kulturze japońskiej kładzie się duży nacisk na odkupienie i zadośćuczynienie²⁵. Z tego względu sąd w Japonii przy wymierzaniu kary uwzględnia w dużej mierze przeprosiny, które wpływają na ocenę moralną przestępcy. Funkcjonuje tu także pewna dwuznaczność, a nawet zawoalowanie, a niekiedy surowość związane z podejściem do przestępczości w Japonii²⁶ (co przejawia się m.in. w braku przejrzystości administracji więziennej i traktowaniu więźniów, np. skazanemu nie podaje się z wyprzedzeniem terminu egzekucji, długo przetrzymuje się podejrzanych), odzwierciedla to specyfikę tego społeczeństwa oraz dualizm w stosunkach międzyludzkich²⁷.

W tekście *Tradycja, religia, presja społeczna i fanatyzm...* podjęto próbę wyjaśnienia przyczyn relatywnie mniejszej liczby odnotowanych przestępstw²⁸. Ustalono, że na mniejszą liczbę odnotowanych przestępstw wpływają: czynniki społeczne (zorganizowane i spójne społeczeństwo kolektywne żyjące w zamkniętych kręgach kierujących się sztywnymi regułami i podobnymi wartościami, a także wolne od poważnych podziałów rasowych lub religijnych; bliskie relacje między policją a społecznością; obywatele-wolontariusze, którzy odgrywają ważną rolę w zapobieganiu recydywie), kulturowe (kultura grupowo zorientowana, kolektywna,

²³ *Crime and justice in contemporary Japan*, eds. J. Liu, S. Miyazawa, Springer, Switzerland 2018, s. 303.

²⁴ R. Benedict, *Chryzantema i miecz. Wzory kultury japońskiej*, przeł. i przedm. opatrzyła E. Klekot, PIW, Warszawa 1999, s. 128. Książka powstała w czasie II wojny światowej na zamówienie Biura Informacji Wojennej Stanów Zjednoczonych na podstawie wywiadów z japońskimi jeńcami wojennymi i Amerykanami pochodzenia japońskiego. Została opublikowana w 1946 r. po atomowej klęsce Japonii, stanowi duży wkład do antropologii kulturowej.

²⁵ *Ibidem*, s. 108.

²⁶ D. McNeill, *Life in Japan: The softer corners and harder edges of the Japanese justice system*, „The Mainichi”, 3.04.2022, <https://mainichi.jp/english/articles/20220402/p2a/00m/0op/017000c> (dostęp: 22.08.2024).

²⁷ Na przykład *uchi to soto* (jap. 内と外) – w środku i na zewnątrz, oznacza wyraźne rozdzielanie relacji z najbliższymi w domu oraz poza nim, np. w miejscu pracy; podobnie *giri* (jap.) – poczucie obowiązku kontrastujące z *ninjo* (jap.) – ludzkimi emocjami.

²⁸ L. Czernichowska-Kramarz, *Tradycja, religia, presja społeczna i fanatyzm...*, s. 77–78.

bardziej oparta na harmonii i odkupieniu win niż na surowej karze za drobne przestępstwa), a także religijne i filozoficzne²⁹ – *shintō*³⁰, buddyzm³¹, konfucjanizm³² i taoizm³³. W dużym stopniu wykształciły one skrajnie odmienną od amerykańskiej tzw. „kulturę wstydu”³⁴, a także model podporządkowania jednostki kolektywowi oraz posłuszeństwa wobec rozbudowanej sieci relacji wertykalnych. Ruth Benedict, definiując kulturę japońską, przeciwstawiła ją „kulturze winy” Stanów Zjednoczonych³⁵. Japończycy zatem są z jednej strony wrażliwi na oczekiwania i krytykę innych, a ich życie społeczne jest ściśle związane z ideami honoru, dbaniem o nieskazitelną opinię i poczuciem obowiązku *giri*, a z drugiej strony ulegają także wpływowi przemian, jakim towarzyszą problemy ekonomiczne, które generują negatywne zjawiska, takie *bikikomori*, samobójstwa i przestępstwa. Kultura jest więc zjawiskiem dynamicznym i jak wskazują niektóre badania, obecnie w Japonii stała się bardziej indywidualistyczna³⁶. Począwszy od lat 90. XX w. także klimat ekonomiczny spowodował, że zwłaszcza młodzi ludzie poczuli się mniej pewnie³⁷, a generalna koncepcja *amae*³⁸, czyli zależności od innych, opisana w książce Takeo Doi³⁹, została poważnie nadwyrężona⁴⁰.

²⁹ D. Leonardsen, *Crime in Japan. Paradise lost?*, Palgrave Macmillan, Basingstoke 2010, s. 3.

³⁰ *Shintō* (jap. 神道) oznacza „drogę bóstw”, jest rdzenną religią Japonii wywiedzioną z mitologii i zawierającą swoje rytuały. Charakteryzuje się politeizmem (bogowie lub duchy – *kami*). Oparta jest na harmonijnym współistnieniu człowieka ze światem bogów i naturą.

³¹ Buddyzm – *bukkyō* (jap. 仏教) to nonteistyczny system religijny i filozoficzny, którego twórcą był Budda Siakjamuni (563–483 p.n.e.). Buddyzm opiera się na Czterech Szlachetnych Prawdach oraz na Ośmiorakiej Ścieżce, która prowadzić ma do oświecenia i połączenia się z kosmosem w nirwanie – nicości.

³² Konfucjanizm – *jukyō* (jap. 儒教) jest systemem filozoficzno-religijnym zapoczątkowanym w V w. p.n.e. w Chinach przez Konfucjusza. Odnosi się do zasad odpowiedzialności społecznej i formułuje kod etyczny wiodący do zbudowania idealnego społeczeństwa. Warunkami są przestrzeganie hierarchii społecznej, tradycji, czystości, ładu i porządku.

³³ Taoizm – *dōkyō* (jap. 道教) to tradycyjny chiński system religijny i filozoficzny związany z pojęciem drogi *dao*, która ma stanowić podłoże zachodzących zmian. Za twórcę filozofii uważa się Lao Tzu (V w. p.n.e.), na jej podstawie w II w. n.e. wykształciła się religia. *Dao* (*tao*) można interpretować nie tylko jako „drogę” (*dō* 道), ale też jako kierunek, a ostatecznie kodeks zachowania.

³⁴ R. Benedict, *Chryzantema i miecz...*, s. 128.

³⁵ *Ibidem*, s. 128–129.

³⁶ M. Fukushima, S.F. Sharp, E. Kobayashi, *Bond to society, collectivism, and conformity: a comparative study of Japanese and American college students*, „Deviant Behavior” 2009, vol. 30, issue 5, s. 434–466.

³⁷ D. Leonardsen, *Crime in Japan...*, s. 44.

³⁸ *Amae* (jap. 甘え) – stan uzależnienia od życzliwości i dobrej woli innych, jeden z elementów kultury japońskiej.

³⁹ T. Doi, *The anatomy of dependence. The key analysis of Japanese behaviour*, Kodansha International, Tokyo 1973.

⁴⁰ D. Leonardsen, *Crime in Japan...*, s. 61.

Mimo zamilowania do tradycji społeczeństwo japońskie ulega ewolucji pod wieloma względami. Duży wpływ na kształtowanie się przepisów prawnych na przestrzeni czasu i eliminowanie ich braków ma kultura masowa, np. filmy (*Kōkō kyōshi*⁴¹) lub seriele telewizyjne (*Ningen shikkaku – tatoeba boku ga shindara*⁴²) wg scenariuszy Shinji Nojimy (ur. 1963). To one uświadamiają i nagłaśniają takie zjawiska, jak np. przemoc fizyczna wobec nieletnich, zwłaszcza w szkole *taibatsu*, gwałty na nieletnich *jūdō gyakutai* i nękanie *ijime*. Scenarzysta ten jest autorem trzech znanych seriali telewizji TBS (obecnie TBS Holdings, Inc.) poruszających kontrowersyjne tematy dotyczące młodzieży nieletniej – wspomnianych *Kōkō kyōshi* i *Ningen shikkaku – tatoeba boku ga shindara* oraz serialu *Miseinen*⁴³, które nazywane są „Trylogią TBS Nojimy”. Scenarzysta był wielokrotnie krytykowany przez organizację zrzeszającą Krajową Radę PTA w Japonii⁴⁴ za sposób przekazu, który został uznany za nieodpowiedni dla młodej publiczności. Bronił się jednak, twierdząc, że seriele telewizyjne zawsze cieszyły się popularnością, a wybierając właśnie drastyczne środki i obrazy, można odpowiednio silniej wpływać na młodych widzów i ich wychowywać⁴⁵.

W latach 2000–2005 liczba przestępstw w Japonii nieznacznie wzrosła⁴⁶, chociaż od 2004 r. zmalała liczba wykroczeń osób młodocianych⁴⁷. Jednak w odniesieniu do wszystkich wykroczeń od 2005 r. widać tendencję malejącą⁴⁸. W 2000 r. obniżono wiek odpowiedzialności karnej, pojawiła się też częściowa kryminalizacja oraz zaostrzenie dotychczasowych kar dla nieletnich przestępców⁴⁹. Nawiązując do specyfiki kraju, który jednak wbrew stereotypom nie jest wolny od przestępstw, podkreślić należy rolę działań prewencyjnych, choćby w zakresie organizacji podstawowych posterunków policji (*kōban*) współpracujących z mieszkańcami oraz nacisku

⁴¹ *Kōkō kyōshi* (jap. 高校教師) [Nauczyciel licealny] – film z 1993 r. wg scenariusza Shinji Nojimy, porusza kontrowersyjne tematy, np. gwałtu oraz relacji seksualnych pomiędzy nauczycielem i uczniem.

⁴² *Ningen shikkaku – tatoeba boku ga shindara* [Zatrącenie – co się stanie, jeśli umrę] – serial z 1994 r. wg scenariusza Shinji Nojimy, porusza tematykę nękania, przemocy fizycznej wobec uczniów oraz samobójstwa.

⁴³ *Miseinen* (jap. 未成年) [Nieletni] – film z 1995 r. wg scenariusza Shinji Nojimy, porusza różne formy przemocy oraz problemy dotyczące młodzieży.

⁴⁴ *Kōeki shadanhojin Nihon PTA zenkoku kyōgi-kai* (jap. 公益社団法人日本PTA全国協議会) – Krajowa Rada PTA (Parent-Teacher Association) w Japonii.

⁴⁵ [Mantanweb], 編集部) 野島伸司: 希代の脚本家が語る「いいドラマ」とは? 理想と数字のはざままで10年苦悩 [Shinji Nojima: wybitny scenarzysta o tym, czym jest „dobry serial” – 10 lat zmagania między ideałem a oglądalnością], 3.05.2015, <https://mantan-web.jp/article/20150502dog00m200011000c.html> (dostęp: 22.08.2024).

⁴⁶ *Japanese Government Paper Shows 7.5% Crime Decrease in 2021*, <https://www.nippon.com/en/japan-data/h01539/> (dostęp: 22.08.2024).

⁴⁷ *Crime and justice...*, s. 16.

⁴⁸ *Japanese Government Paper...*

⁴⁹ D. Leonardsen, *Crime in Japan...*, s. 128.

kładzionego na resocjalizację⁵⁰. Policjanci na posterunkach *koban*, w których pracuje od 3 do 5 funkcjonariuszy, oraz na posterunkach *chūzaisho*, gdzie pracuje jeden funkcjonariusz, nie tylko reagują na wezwania alarmowe pod numerem 110, ale także wysyłają patrole i pełnią służbę 24 godziny na dobę, 7 dni w tygodniu, zapewniając ochronę lokalnym mieszkańcom. W Japonii istnieje ok. 6300 posterunków *koban* oraz 6200 posterunków *chūzaisho*⁵¹. Nieodłączną częścią krajobrazu japońskich miast są niewielkie budynki posterunków policji o różnorodnych formach architektonicznych (fot. 5, 6).

Wskaźnik przestępstw popełnianych po raz pierwszy przez nieletnich w Japonii nie jest szczególnie niski w porównaniu z międzynarodowymi standardami, ale 90% takich przestępców nigdy więcej nie zostaje aresztowanych, co wskazuje na bardzo niski wskaźnik recydywy⁵². Jednak przestępstwa popełniane przez młodocianych są niepokojące i bada się ich przyczyny. Okazuje się, że w niektórych wypadkach nie ma jasnego motywu albo są powodowane odejściem od rodzin tradycyjnych, problemami finansowymi lub brakiem perspektyw. Oprócz *ijime* i *hikikomori* zastraszająco popularna jest praktyka *enjo-kōsai* (jap. 援助交際) czy kompensowanych randek. Chodzi tutaj o płatne spotkania młodych dziewcząt, także nieletnich – np. uczennic liceów, z dorosłymi mężczyznami. Co prawda, prawo zakazuje wykorzystywania nieletnich, ale w praktyce takie przestępstwa są trudno uchwytnie⁵³. Problemem społecznym są też niepracujący młodzi ludzie *parasite single* – *parasaito shinguru* (jap. パラサイトシングル), którzy nie posiadają mieszkań, odkładają zawieranie związku i nadal są na utrzymaniu rodziców, a po ich śmierci nie potrafią samodzielnie egzystować.

W niniejszym artykule napisanym z perspektywy obserwatora, zgodnie z powiedzeniem pochodzącym z tradycyjnej japońskiej gry *go*⁵⁴, że „obserwatorzy widzą więcej niż gracze”, podjęto próbę analizy czynników wpływających na popełnianie przestępstw w Japonii w czasach, kiedy całkowicie zmieniał się tło społeczne kraju. Tekst ten dotyczy zarówno pewnych mitów, jak i specyfiki Japończyków w odniesieniu do popełniania przestępstw oraz wymierzania kar na tle tych zachodzących zmian.

⁵⁰ L. Bui, D.P. Farrington, *Crime in Japan – a psychological perspective*, Palgrave Macmillan, Cham 2019, s. 24.

⁵¹ Community Safety Bureau, https://www.npa.go.jp/english/bureau/community_safety/index.html (dostęp: 22.08.2024); Community safety, https://www.npa.go.jp/english/Police_of_Japan/police-of-japan2021/003/003/003-1.pdf (dostęp: 22.08.2024).

⁵² M. Kawai, *Crime and Punishment in Japan...*

⁵³ H. Eguchi, 英語で語る日本..., s. 262–270.

⁵⁴ *Go* (jap. 碁) – gra planszowa pochodząca z Chin, której początki sięgają 2000 r. p.n.e.

Wychowanie i wartości tradycyjne

Cechy charakterystyczne zbrodni i kary w Japonii dotyczą nie tylko procedur prawnych, ale także głównych czynników, które powodują przestępstwa. W przypadku Japonii ważną przyczyną jest kontekst i świadomość społeczna. W kulturze wysokiego kontekstu, która charakteryzuje Japonię, najistotniejszą formą kontaktów międzyludzkich i przekazywania informacji są komunikaty niewerbalne, które wynikają z zachowania, czyli właśnie z „kontekstu”. Tradycyjne japońskie wartości uwidaczniają się w dualizmie, dotyczącym demonstracji prawdziwych odczuć: *bonne* i *tatemaie*⁵⁵, a także *sassuri*⁵⁶ i *aimai*⁵⁷, kiedy komunikacja odbywa się całkowicie poprzez kod kulturowy. Dlatego trudno jest zrozumieć i oceniać Japończyków bez pewnej znajomości języka, norm społecznych oraz kultury, która umożliwi „czytanie między wierszami”. Rolę tradycji można łatwiej naświetlić, posługując się własnym doświadczeniem.

Istotnym czynnikiem kształtowania człowieka jest wychowanie, które sprzyja prawidłowemu psychologicznemu rozwojowi jednostki. Wiadomo, że moralność kształtuje się w różnych przedziałach wiekowych, wśród których szczególnie ważny jest okres młodzieńczy, kiedy zasady moralne są pojmowane autonomicznie, a przyjęte reguły wynikają z warunków społecznych⁵⁸. Jest to też okres poszukiwania przez człowieka uniwersalnych praw etycznych zgodnych z logicznym rozumieniem świata. Przyjmując zatem spojrzenie od wewnątrz (*uchi*)⁵⁹, czyli z punktu widzenia dorastania w japońskiej rodzinie, można powiedzieć, że nie ma przesady w stwierdzeniu, że tradycyjne wartości *bushido*⁶⁰ wpisane do kodeksu samurajów⁶¹, które w dużej mierze

⁵⁵ *Honne* (jap. 本音) – oznacza prawdziwe odczucia, a *tatemaie* (jap. 建前) – twarz na pokaz; wynika z zajmowanej pozycji i norm społecznych, np. w firmie pracownicy zachowują *tatemaie*, a *bonne* okazują tylko bliskim znajomym.

⁵⁶ *Sassuri* (jap. 察する) – wnioskowanie z wyrazu twarzy, np. bez bezpośredniego słownego wyrażania swojego niezadowolenia; unikanie powiedzenia czegoś bezpośredniego.

⁵⁷ *Aimai* (jap. 曖昧) – dwuznaczność, brak jednoznacznego powiedzenia „tak” lub „nie”. W biznesie wiąże się z długim procesem podejmowania decyzji. Wynika to m.in. z tego, że Japończycy czują się bardziej zobowiązani do podtrzymania swoich raz podjętych decyzji.

⁵⁸ B. Harwas-Napierala, J. Trempala, *Psychologia rozwoju człowieka*, t. 2: *Charakterystyka okresów życia człowieka*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2000, s. 189.

⁵⁹ *Uchi* (jap. 内と外) – w środku, od środka.

⁶⁰ *Bushido* (jap. 武士道) – droga wojownika; oznacza kod moralny, styl życia i zachowanie klasy samurajów w feudalnym społeczeństwie japońskim. Wywodzą się z niego takie wartości, jak: mądrość, prawość, odwaga i wytrwałość, uprzejmość, szacunek dla przeciwnika oraz uszanowanie tradycji i przodków, wierność, samodoskonalenie i samokontrola, honor, w tym honorowa śmierć.

⁶¹ Samuraj – *samurai* (jap. 侍) – wojownik japoński; klasa wojowników, dziedziczna szlachta wojskowa, której symbolem był samurajski miecz (*katana*).

wywodzą się z konfucjanizmu, są nadal wpajane młodym ludziom⁶², także we wspomnianym salonie *cha-no ma*. Są to przede wszystkim lojalność i wierność. Tworzy się dzięki temu więzi, które umacniają się z biegiem lat. Także w szkole, a później w życiu zawodowym pracuje się w zespołach lub grupach. Panuje przekonanie, że jeśli nie ma zaufania w grupie, to ludzie stają się wrogami. Wielkie znaczenie ma dla Japończyków honor. Wedle nauk udzielanych dzieciom w rodzinach nie można dawać się sprowokować i zaniżać swojego poziomu. Za swoje czyny, a szczególnie przewinienia, należy ponosić konsekwencje i do nich należą przeprosiny (*shazai*), zadośćuczynienie (*tsugunai*), a w dłuższej perspektywie ciągła medytacja mająca na celu przyjrzenie się swoim przeszłym błędom (*hansei*). Obowiązuje tutaj też kolektywna odpowiedzialność (*rentai sekinin*), ponieważ rodzice tradycyjnie odpowiadają przed społeczeństwem za przewinienia własnych dzieci. Z nauki w domu wynika również, że trzeba być wiernym swoim zasadom. Kolejna tradycyjnie przekazywana wartość to samodoskonalenie. Należy kierować się zasadą, że życie polega na wiecznej nauce i ta „droga” nigdy się nie kończy. Koncepcja drogi (*do*) wywodząca się z konfucjanizmu nabrała znaczenia holistycznej sztuki, nieustannie pogłębianej poprzez własny wysiłek i dzięki wskazówkom mistrza. Ciągłe dążenie do celu połączone z ulepszaniem wiąże się z atrybutem pracowitości (*kimben*). Powinno się przy tym być powściągliwym i aspirować do doskonałości. Należy być także dobrym, współczuć innym i być uprzejmym, nie sprawiając kłopotów (*meinaku*), a w razie potrzeby ustąpić (*enryo*). Taką empatię ukazał m.in. Akira Kurosawa w swoim filmie z 1954 r. pt. *Siedmiu samurajów* (*Shichinin no samurai*), którego akcja toczy się pod koniec XVI w. Zdesperowani mieszkańcy biednej wioski atakowanej przez bandytów wynajmują do obrony siedmiu ubogich samurajów (*rōnin*). Samuraje postępują bezinteresownie i honorowo. Przygotowują wioskę do obrony i uczą wieśniaków podstaw walki. Wywiązują się z umowy. W Japonii ważne jest dotrzymywanie obietnicy, a umowa pisemna nie jest tak istotna jak danie własnego słowa. Niedotrzymanie go jest nie tylko oszustwem czy okazaniem braku szacunku dla drugiej osoby, ale przede wszystkim przyczyną wstydu i utraty twarzy (*haji*). Innym powodem wstydu (*yōshikē*) jest postępowanie niezgodne z przyjętymi normami.

Kolejne tradycyjne wartości, które przekazuje się dzieciom w celu ukształtowania ich osobowości, to mądrość, życzliwość, odwaga i wytrwałość. Znoszenie tego, co pozornie jest nie do zniesienia, z cierpliwością i godnością (*gaman*) wiąże się silnie z doskonaleniem i dążeniem do celu. Zgodnie z zasadami samurajów pieniądze nie są najważniejszą wartością, lecz wysiłek, jaki się wkłada w ich uzyskanie. Społeczeństwo wychowywane na takich wartościach, wśród których podstawowe są mądrość, życzliwość i odwaga⁶³, w naturalny sposób dąży poprzez doskonalenie jednostek do

⁶² B.L. de Mente, *Etiquette guide to Japan. Know the rules that make difference*, Tuttle, Tokyo 2008, s. 20–21.

⁶³ I. Nitobe, *Bushido – the soul of Japan*, Martino Publishing, Connecticut 2013, s. 94. Mądrość,

harmonii. Taki model wychowania, praktykowany w wielu domach z jednej strony tworzy społeczeństwo wolne od konfliktów i o niskim poziomie przestępczości, z drugiej jednak strony może rodzić pewne problemy. Silna presja i oczekiwania społeczne mogą powodować, że słabsze jednostki, które nie są w stanie sprostać tym wymaganiom, będą miały problemy psychiczne i wykazywały skrajne zachowania prowadzące do przestępstw. Szersze spojrzenie na zbrodnie z punktu widzenia psychologii umożliwia odwołanie się do kontekstu zachowania człowieka, jego otoczenia oraz stosunków społecznych. Nie bez powodu istnieje takie powiedzenie jak *jakuniku-kyōshoku*⁶⁴, oznaczające dosłownie, że słabsi są mięsem, a silni je jedzą. Innymi słowy, słabsi są skazani na przegraną, a silniejsi przetrwają, żerując na słabszych.

Tło kulturowe i społeczne

„Kultura”⁶⁵ oznacza artystyczną i umysłową działalność człowieka opartą na wspólnych dla danej społeczności ideach, normach i praktykach, które są przekazywane z pokolenia na pokolenie⁶⁶. Termin „społeczeństwo”⁶⁷ jest często używany wymiennie z terminem „kultura”, ale społeczeństwo odnosi się do ludzi, a kultura do wspólnego systemu wartości, chociaż jest także wynikiem działań człowieka. Analizując przestępczość, nie sposób pominąć wpływu kultury.

W ciągu historii kultura japońska rozwinęła się na zasadzie etapów charakteryzujących się określonymi cechami zachowań i wierzeń, które potem ugruntowały się na zasadzie tradycji⁶⁸. Wiele aspektów kultury cechujących społeczeństwo Japonii po II wojnie światowej, jak np. samodyscyplina, poczucie obowiązku wynikające z całego systemu zobowiązań i ich odwzajemniania itp., opisanych na zasadzie różnic kulturowych przez Ruth Benedict⁶⁹, mających swe historyczne podłoże, jest nadal aktualnych. Kulturę japońską można postrzegać jako model wielowarstwowy. Uważa się, że na warstwy stanowiące główne elementy kształtujące japońską myśl religijną i filozoficzną – *shintō*, buddyzm, taoizm i konfucjanizm – nakładają się

życzliwość i odwaga zostały wymienione jako podstawowe wartości w edukacji samurajów przez Inazō Nitobe (1862–1933) w jego książce *Bushido – dusza Japonii*, która została oryginalnie opublikowana w języku angielskim w 1900 r.

⁶⁴ *Jakuniku-kyōshoku* (jap. 弱肉強食) oznacza przetrwanie najsilniejszego. Wyrażenie to jest często używane w kręgach biznesowych.

⁶⁵ *Kultura*, <https://pl.wikipedia.org/wiki/Kultura> (dostęp: 10.01.2025).

⁶⁶ L. Bui, D.P. Farrington, *Crime in Japan...*, s. 29.

⁶⁷ *Społeczeństwo*, <https://pl.wikipedia.org/wiki/Spo%C5%82ecze%C5%84stwo> (dostęp: 10.01.2025).

⁶⁸ R.J. Davies, *Japanese culture. The religious and philosophical foundations*, Tuttle, Tokyo 2016, s. 26.

⁶⁹ R. Benedict, *Chryzantema i miecz...*, s. 108–109, 246.

świeckie i technologiczne wpływy kultury zachodniej czasów współczesnych⁷⁰. *Shintō*, czyli „droga bóstw”, jest rodzimą politeistyczną religią Japonii, która stawia człowieka w harmonii z naturą. Z *shintō* pochodzi m.in. rozróżnienie czystości i nieczystości oraz istota „wnętrza” i „zewnątrza”. Buddyzm (*bukkyō*) pochodzący z Indii został przystosowany jako system równoległy do *shintō*. Wpływał on na przestrzeni wieków na japońską estetykę wyrażającą się w literaturze, architekturze, teatrze i sztukach wizualnych. Z czasem ukształtowały się trzy jego główne nurty – pierwszy oparty na rytuałach i kładący nacisk na sztukę, drugi – buddyzm Czystej Krainy koncentrujący się na zbawieniu poprzez wiarę (sekty: Czystej Krainy *jōdo-shū*, Prawdziwej Czystej Krainy *jōdo shin-shū* oraz *nichiren*) oraz trzeci – stawiający na niezależność i poszukujący zbawienia poprzez samodyscyplinę i medytację – buddyzm *zen*⁷¹. Prymat ciszy nad słowami, dwuznaczności nad sprecyzowaniem, a także brak (z pewnymi wyjątkami) zaufania do mocy analitycznego rozumowania w buddyzmie silnie wpłynęły na świadomość Japończyków i na wszystkie formy ekspresji kulturowej. Taoizm (*dōkyō*)⁷² skupia się na dążeniu do doskonałości poprzez medytację oraz ulepszanie formy ciała. Jego wpływ widać w tradycyjnych sztukach walki, ceremonii picia herbaty, sztuce układania kwiatów, kaligrafii itp. Konfucjanizm (*jūkyō*) jest z kolei systemem filozoficzno-religijnym, opartym na trzech zasadach: humanizmu, lojalności w opozycji do interesu jednostki, uznawania norm społecznych i troskliwości wobec innych oraz mądrości i szacunku dla edukacji. W Japonii tak różnorodne elementy, jak animistyczne *shintō*, etyka konfucjańska, religijny taoizm, sekty buddyjskie, wyznania chrześcijańskie i liczne nowe religie istnieją obok siebie we względnej harmonii i bez widocznych sprzeczności – żadna tradycja religijna ani filozoficzna nie jest dominująca i każda z nich ma wpływ na inne.

Według niektórych badaczy, jak Patricia G. Steihoff, Dag Leonardsen⁷³, odmienna kultura rzutuje na inne podejście do przestępstw. Zatem niewątpliwie dobra znajomość kraju i jego kultury umożliwia, a także wpływa na ocenę zjawisk. Niewątpliwie trudno jest badać je w sposób unikający uproszczeń i uogólnień⁷⁴. Profesor Kōichi Hamai⁷⁵ z Wydziału Prawa na Uniwersytecie Ryukoku (Ryūkoku Daigaku) w Kioto, specjalizujący się w statystyce przestępczości i wymiaru sprawiedliwości,

⁷⁰ R.J. Davies, *Japanese culture...*, s. 33.

⁷¹ *Ibidem*, s. 67–68.

⁷² *Tao, dō, michi* (jap.) – droga. Oznacza drogę, również taką, którą należy podążać, aby coś osiągnąć, a co za tym idzie – kodeks zachowania i doktrynę.

⁷³ L. Bui, D.P. Farrington, *Crime in Japan...*, s. 24.

⁷⁴ *Ibidem*, s. 26.

⁷⁵ Prof. Kōichi Hamai (jap. 浜井 浩一) jest ekspertem w zakresie praktyki probacji i zakładów poprawczych w Japonii. Jego badania skupiają się m.in. na statystyce przestępczości i wymiaru sprawiedliwości w sprawach karnych oraz resocjalizacji przestępców. Obecnie jest profesorem Wydziału Prawa i dyrektorem Centrum Więziennictwa i Resocjalizacji na Uniwersytecie Ryukoku w Kioto.

analizując książkę D. Leonardsena, zauważył, że podczas oceny zjawisk powinno się bardziej akcentować zmiany socjodemograficzne⁷⁶. Jest to szczególnie istotne w obecnych czasach, kiedy Japonia podlega dużym przemianom demograficznym (ujemny przyrost ludności i starzenie się społeczeństwa) oraz społecznym (świadość prawa realizacji własnych potrzeb, a jednocześnie małe możliwości wynikające z określonej sytuacji gospodarczej kraju). W literaturze fachowej w kontekście bezpieczeństwa na tle kulturowym i społecznym podkreślane są przykładowo zalety podstawowych posterunków policyjnych (*kôban*) i implementacji zaangażowania społecznego w utrzymanie bezpieczeństwa, ale często pomija się przy tym historyczny kontekst opresyjnego systemu policyjnego w Japonii⁷⁷ oraz fakt, że 99,9% spraw trafiających do sądu kończy się skazaniem⁷⁸.

Stosunek do kultury wyraża się w takim zjawisku jak „indywidualizm–kolektywizm”⁷⁹. Wymiar ten odzwierciedla stopień, w jakim kultury zachęcają członków, aby traktowali priorytetowo: 1. tylko siebie i swoją najbliższą rodzinę (model indywidualistyczny) lub 2. grupy, które opiekują się jej członkami (model kolektywny). W Japonii nawet podręczniki szkolne wprowadzają narrację z punktu widzenia grupy. Takie nauczanie szczególnie jest widoczne w jednym z przedmiotów realizowanych w szkole podstawowej, jakim jest *dōtoku*, co dosłownie oznacza moralność, który traktuje o współpracy w grupie i wychowaniu społecznym. Podczas zajęć często liczy się zdanie całej grupy i wszyscy (*minna*) podejmują decyzję po dyskusji na temat omówionego problemu.

Drugim istotnym czynnikiem jest „ciasnota–luz”, który uwzględnia wpływ na zachowanie wynikający z warunków zewnętrznych, takich jak istniejące normy i ograniczenia⁸⁰. Tradycyjnie kulturę japońską uważa się za opartą na wstydzie ciasną kulturę kolektywistyczną⁸¹, jednak młodsza generacja jest już bardziej skupiona na sobie i przejawia mniejsze tendencje wspólnotowe⁸². Nowe zjawiska wynikające ze stagnacji gospodarczej, przemian społecznych spowodowały dezorientację części społeczeństwa i wzrost społecznej izolacji⁸³. Problemy wynikają także ze ścierania się tradycyjnych oczekiwań ze współczesnymi modelami życia, takimi jak digitalizacja czy inne podejście do etosu pracy (np. częste zmiany pracy, rywalizacja). Jednak wartości zaszczipione poprzez konfucjanizm, takie jak szacunek dla norm społecznych, zamiłowanie do tradycji, czystości, ładu i porządku w dużym stopniu

⁷⁶ L. Bui, D.P. Farrington, *Crime in Japan...*, s. 25–26.

⁷⁷ *Ibidem*, s. 25.

⁷⁸ M. Kawai, *Crime and Punishment in Japan...*

⁷⁹ *Ibidem*, s. 31–32.

⁸⁰ *Ibidem*, s. 32–33.

⁸¹ *Ibidem*, s. 33.

⁸² *Ibidem*, s. 35.

⁸³ M. Suwa, K. Suzuki, *The phenomenon of hikikomori (social withdrawal) and the socio-cultural situation in Japan today*, „Journal of Psychopathology” 2013, no. 19 (3), s. 191–198.

mogą być przyczyną mniejszej liczby przestępstw w Japonii oraz dobrej organizacji w przeciwdziałaniu im. W okresie Meiji rząd ustanowił zachodni system prawny, wprowadzając względy formalne, jednocześnie ignorując ducha ustawodawstwa. Dlatego nie przyjęły się takie ideały jak indywidualizm i liberalizm. Stąd Japończycy odnosili formalne przepisy do wszystkich spoza ich grupy, czyli do kręgu zewnętrznego (*yoso*), a nieformalne przepisy i tradycyjne zwyczaje do własnej grupy, kręgu wewnętrznego (*uchi*). Choć istnienie *uchi* przemawia za tym, że w Japonii jest mniej przestępstw, czasem organizacje kryminalne czy sekty (np. Aum Shinrinkyō) wykorzystywały naiwność i tendencje do fanatyzmu dla podporządkowania danej osoby grupie. Generalnie jednak praktykowanie zawstydzania osób łamiących zasady, publiczne ujawnianie, a także system kontroli społecznej (stymulujący samokontrolę) efektywnie obniżały i obniżają poziom przestępczości w Japonii.

Specyfika kulturowa zmienia sposób postrzegania zbrodni czy też innych przestępstw. Tradycyjnie w Japonii samobójstwo uznawano za honorowy sposób wyjścia z trudnej sytuacji, a nawet jako konieczność (na przykład rytualne samobójstwo *seppuku* w wypadku samuraja mające na celu oczyszczenie się z poczucia winy), a nie jako przestępstwo⁸⁴. Zgodnie z religią konfucjańską dzieci pojmuje się jako własność rodziców. Nawet jeśli rodzice popełniają samobójstwo, to fakt, że zabijają najpierw własne dzieci, tłumaczy się tym, że nie chcą, aby dzieci zostały sierotami. W świadomości Japończyków gorsze niż *oyako-shinjū* (samobójstwo rodzic–dziecko) czy *ikka shinjū* (samobójstwo rodzinne) jest własne samobójstwo i pozostawienie dzieci bez opieki. Często też zdarzają się zabójstwa starszych osób połączone z samobójstwem ich opiekuna (męża, żony itp.), który najczęściej także cierpi na depresję⁸⁵. Jednym z głośnych wypadków w ostatnich czasach było asystowanie przez znanego aktora *kabuki*⁸⁶ Ennosuke Ichikawa w samobójstwie rodziców połączone z jego nieudanym samobójstwem. Popelnił je z powodu chęci zachowania twarzy, ponieważ popularny tygodnik „Josei Seven” opublikował artykuł, w którym przedstawiono zarzuty, że I. Ennosuke znęcał się nad personelem i molestował seksualnie członkinie obsady⁸⁷.

Samobójstwo i zabójstwo są inaczej postrzegane w Japonii także w konstytucji, co widać zwłaszcza przy porównaniu podejścia do prawa do życia wyrażonego w aktach większości organizacji międzynarodowych. Zasadniczo w konstytucji Japonii w art. 11⁸⁸ zagwarantowane jest fundamentalne prawo do życia. Jednak

⁸⁴ R. Benedict, *Chryzantema i miecz...*, s. 135.

⁸⁵ *Crime and justice...*, s. 61–69.

⁸⁶ *Kabuki* (jap. 歌舞伎) – wywodzący się z okresu Edo klasyczny teatr japoński łączący dramaturgię z tańcem. Dwie pozostałe formy teatru tradycyjnego to *nō* i *bunraku*.

⁸⁷ Ennosuke Ichikawa IV (ur. 1975) – jeden z najbardziej znanych aktorów *kabuki* w Japonii. Po własnym nieudanym samobójstwie został oskarżony o asystowanie w samobójstwie rodziców w 2023 r. Wyraził żal i został skazany na trzy lata więzienia w zawieszeniu na pięć lat.

⁸⁸ Konstytucja Japonii z dnia 3 listopada 1946 (tłum. Teruji Suzuki), <https://www.pl.emb-japan.go.jp/relations/konstytucja.htm> (dostęp: 29.02.2024).

art. 13 przedkłada dobro społeczne nad dobrem jednostki⁸⁹. W Japonii istnieje też kara śmierci. Poza tym w powszechnej świadomości śmierć nie jest postrzegana jako definitywny koniec wszystkiego, ale jako początek nowego. Japończycy wierzą, że piękno tkwi także w śmierci (na przykład w poświęceniu życia, a nawet w *shinji* – samobójstwie z miłości)⁹⁰.

Podsumowanie

Japonia jest znana na świecie z wyjątkowo niskiego wskaźnika przestępczości i powszechnej wiary w bezpieczeństwo publiczne. Status ten jest wspierany synergią surowych środków prawnych, wysokiego zaufania do instytucji oraz zakorzenionych kulturowo norm harmonii społecznej i odpowiedzialności. Istnieje nawet mit na temat bezpieczeństwa Japonii. Nie da się ukryć, że dla przeciętnego Japończyka życie w tym kraju jest bezpieczne i wygodne. Gdy w danym rejonie dochodzi do przestępstwa, mieszkańcy są przede wszystkim zszokowani, że stało się to w ich spokojnej okolicy. Wierzą również, że policja szybko złapie przestępców. Jednak przestępstwa się zdarzają, niekiedy są bardzo brutalne (co będzie tematem kolejnego artykułu). W niniejszych rozważaniach przedstawiono analizę specyficznych dla Japonii przyczyn, które wpływają na popełnianie określonych przestępstw, na ich percepcję społeczną oraz w efekcie na wymierzanie kary. Analizowane są w niej kulturowe, religijne i społeczne czynniki wpływające na popełnianie zbrodni.

Charakterystyczną cechą kulturową jest *cha-no ma* – rodzinny salon – jako symboliczne i praktyczne centrum edukacji moralnej. W tej przestrzeni dzieci są socjalizowane poprzez ekspozycję na przekazy telewizyjne i narrację społeczną, które są dyskutowane w otoczeniu wielopokoleniowej rodziny. Spotkania przy rodzinnym stole, a także wspólnie oglądane seriale telewizyjne wzmacniają etyczne zachowania i utrwalają oczekiwania wspólnotowe. Istnienie przestrzeni takich jak *cha-no ma*, służących przekazywaniu tradycyjnych wartości, jest jednak zagrożone ze względu na zmiany społeczne, małe rodziny i powszechne zamknięcie się ludzi na bezpośrednią komunikację na rzecz Internetu. Dodatkowo wiele aspektów kultury japońskiej, zwłaszcza jej wielowarstwowość, wynikających z koegzystencji czterech podstawowych systemów filozoficznych, takich jak: *shintō*, buddyzm, taoizm i konfucjanizm, nakładających się na świeckie i technologiczne wpływy kultury zachodniej, wzmacnia samodyscyplinę, umiłowanie ładu, poczucie obowiązku i postępowanie zgodnie z przyjętymi zasadami, czyli zgodnie z prawem. Najważniejsze dla porządku społecznego w Japonii są tradycyjne wartości, takie jak harmonia (*wa*), obowiązek (*giri*) i wstyd (*haji*), które łącznie działają jako nieformalne środki zniechęcające

⁸⁹ N. Williams, *The right to life in Japan*, Routledge, Oxfordshire 1997, s. 87.

⁹⁰ *Ibidem*, s. 93–94.

do podejmowania złych zachowań. System wymiaru sprawiedliwości w sprawach karnych kładzie nacisk zarówno na odstraszenie, jak i resocjalizację, szczególnie w przypadku młodzieży, często faworyzując reformę moralną nad izolację karną.

Podczas gdy jawne przestępstwa należą do rzadkości, to ukryte problemy, takie jak: nękanie, przemoc domowa, przestępstwa seksualne, asystowane samobójstwa, prostytutka wśród młodzieży itp., istnieją, chociaż niejednokrotnie są przemilczane i niewystarczająco napiętnowane. Jednak te negatywne zjawiska coraz częściej się nagłaśnia za pośrednictwem kanałów medialnych, filmów, co sugeruje dynamiczny związek pomiędzy tradycją a nowoczesnymi reformami. Podsumowując, relatywne bezpieczeństwo Japonii nie zależy wyłącznie od kontroli prawnej, ale stanowi wypadkową głęboko powiązanych sił kulturowych, rodzinnych i instytucjonalnych kształtujących zachowania zbiorowe.

Literatura

- Aizawa T., 遠山の金さんのセリフで心に響く名言ベスト10! 江戸っ子と時代劇の魅力を探 [10 najlepszych pamiętnych kwestii z Toyama no Kin-san! Odkrywamy atrakcyjność Edokko i dramatów historycznych], 25.10.2024, <https://chan-tsuta.com/kinsan-quotes/> (dostęp: 22.08.2024).
- Benedict R., *Chryzantema i miecz. Wzory kultury japońskiej*, przeł. i przedm. opatrzyła E. Klekot, PIW, Warszawa 1999.
- Botsman D.V., *Punishment and power in the making of modern Japan*, Princeton University Press, Princeton 2005.
- Bui L., Farrington D.P., *Crime in Japan – a psychological perspective*, Palgrave Macmillan, Cham 2019.
- Chazono M., (茶園みずき) 家族団らんのはじまり。昭和の食卓の歴史と茶の間家具 [Narodziny rodzinnego biesiadowania – historia domowej wspólnoty przy stole w erze Shōwa i umeblowania jadalno-salonowego], 8.06.2015, https://www.raifu.jp/mag/post_263/?srsltid=AfmBOoqQZ-nocRQFr1LZsY2Tt2H40cAgCHYe4mpM9679OIIHK_Tz_u70 (dostęp: 15.01.2025).
- Crime Index by Country 2024 Mid-Year, https://www.numbeo.com/crime/rankings_by_country.jsp (dostęp: 22.08.2024).
- Crime Rate by Country 2024, <https://worldpopulationreview.com/country-rankings/crime-rate-by-country> (dostęp: 6.03.2024).
- Czernichowska-Kramarz L., *Tradycja, religia, presja społeczna i fanatyzm – ewolucja percepcji zbrodni i kary w Japonii*, „Gdańskie Studia Azji Wschodniej” 2024, z. 26.
- Davies R.J., *Japanese culture, The religious and philosophical foundations*, Tuttle, Tokyo 2016.
- De Mente B., *Etiquette guide to Japan. Know the rules that make the difference!*, Tuttle, Tokyo 2008.
- Doi T., *The anatomy of dependence. The key analysis of Japanese behaviour*, Kodansha International, Tokyo 1973.
- Dostojewski F., *Zbrodnia i kara*, tłum. Cz. Jastrzębiec-Kozłowski, Świat Książki, Warszawa 2024.
- Eguchi H., 英語で語る日本事情 2020 [Wiadomości z Japonii w języku angielskim 2020], The Japan Times, Tokio 2017.

- Farrington D., *Childhood origins of antisocial behavior*, „Clinical Psychology and Psychotherapy” 2005, no. 12(3).
- Fukushima M., Sharp S.F., Kobayashi E., *Bond to society, collectivism, and conformity: a comparative study of Japanese and American college students*, „Deviant Behavior” 2009, vol. 30, issue 5.
- Harwas-Napierala B., Trempala J., *Psychologia rozwoju człowieka*, t. 2: *Charakterystyka okresów życia człowieka*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2000.
- Japanese Government Paper Shows 7.5% Crime Decrease in 2021*, <https://www.nippon.com/en/japan-data/h01539/> (dostęp: 22.08.2024).
- Kawai M., *Crime and Punishment in Japan: A Holistic Perspective*, 3.06.2020, <https://www.nippon.com/en/in-depth/a06801/> (dostęp: 3.01.2024).
- Kultura*, <https://pl.wikipedia.org/wiki/Kultura> (dostęp 10.01.2025).
- Kuwabara K., 絵でわかる英語で紹介する日本文化, 株式会社ナツメ社 [Ilustrowany przewodnik po kulturze japońskiej w języku angielskim], Natsume, Tokio 2009.
- Leonardsen D., *Crime in Japan. Paradise lost?*, Palgrave Macmillan, Basingstoke 2010.
- Liu J., Miyazawa S. (eds.), *Crime and justice in contemporary Japan*, Springer, Cham, Switzerland 2018.
- [Mantanweb], 編集部 野島伸司: 希代の脚本家が語る「いいドラマ」とは? 理想と数字のはざままで10年苦悩 [Shinji Nojima: wybitny scenarzysta o tym, czym jest „dobry serial” – 10 lat zmagania między ideałem a oglądalnością], 3.05.2015, <https://mantan-web.jp/article/20150502dog00m200011000c.html> (dostęp: 22.08.2024).
- Matanle P., *Beyond lifetime employment: Re-fabricating Japan's employment Culture* [w:] *Perspectives on work, employment and society in Japan*, eds. P. Matanle, W. Lunsing, Palgrave Macmillan, Basingstoke 2006.
- Matsui I., 桜吹雪の刺青や名裁きは作り話? それでも遠山の金さんのモデルがヒーローだった理由 [Tatuaz z płatkami sakury i legendarne wyroki — czy to tylko fikcja? Dlaczego jednak prawdziwy Tōyama no Kin-san uchodził za bohatera], <https://edo-g.com/blog/2016/11/kinsan.html> (dostęp: 18.11.2016).
- McNeill D., *Life in Japan: The softer corners and harder edges of the Japanese justice system*, „The Mainichi”, 3.04.2022, <https://mainichi.jp/english/articles/20220402/p2a/00m/0op/017000c> (dostęp: 22.08.2024).
- Nitobe I., *Bushido – the soul of Japan*, Martino Publishing, Connecticut 2013.
- Safest Countries in the World 2024, <https://worldpopulationreview.com/country-rankings/safest-countries-in-the-world> (dostęp: 22.08.2024).
- Spółeczeństwo*, <https://pl.wikipedia.org/wiki/Sp%C5%82ecz%C5%84stwo> (dostęp: 10.01.2025).
- Suwa M., Suzuki K., *The phenomenon of hikikomori (social withdrawal) and the socio-cultural situation in Japan today*, „Journal of Psychopathology” 2013, no. 19(3).
- Upham F.K., *Law and social change in postwar Japan*, Harvard University Press, Harvard–London 1987.
- Williams N., *The right to life in Japan*, Routledge, Oxfordshire 1997.
- Zbrodnia*, <https://pl.wikipedia.org/wiki/Zbrodnia> (dostęp: 25.08.2024).

Źródła prawa

Penal Code (Act No. 45 of 24 April 1907), <https://www.japaneselawtranslation.go.jp/en/laws/view/3581/en> (dostęp: 25.08.2024).

Konstytucja Japonii z dnia 3 listopada 1946 (tłum. Teruji Suzuki), <https://www.pl.emb-japan.go.jp/relations/konstytucja.htm> (dostęp: 29.02.2024).

SUMMARY

CULTURAL, RELIGIOUS, AND SOCIAL FACTORS INFLUENCING THE COMMISSION OF CRIMES IN JAPAN

Japan is known worldwide for its exceptionally low crime rate and overall public safety. This status is supported by the synergy of strict legal measures, high trust in institutions, and culturally rooted norms of social harmony and responsibility. This article provides an analysis of factors specific to Japan that influence the commission of specific crimes, their social perception, and ultimately the imposition of punishment. It examines cultural, religious, and social factors influencing the commission of crimes.

A characteristic cultural feature is the *cha-no ma* – the family living room – as a symbolic and practical center of moral education. In this space, children are socialized through exposure to television and social narratives, which are discussed in the setting of an extended family. Such close family relations and discussions reinforce ethical behavior and community expectations. However, the existence of spaces such as *cha-no ma*, which serve to transmit traditional values, is threatened by social changes – small families and a general closure of face-to-face communication in favor of the Internet. In addition, many aspects of Japanese culture, especially its multi-layered nature, resulting from the coexistence of four basic philosophical systems – Shinto, Buddhism, Taoism, and Confucianism – overlaid with secular and technological Western influences, reinforce self-discipline, a love of order, a sense of duty, and acting in accordance with accepted rules, that is, in accordance with the law. Central to the social order in Japan is the role of traditional values such as harmony (*wa*), duty (*giri*), and shame (*haji*), which together act as informal deterrents to bad behavior. The criminal justice system emphasizes both deterrence and rehabilitation, especially for youth, often favoring moral reform over penal isolation.

While public crimes are rare, there are hidden problems – such as bullying, domestic violence, sexual offenses, assisted suicides, etc. – that are often silenced and insufficiently stigmatized. However, these negative phenomena are increasingly publicized through media channels and films, suggesting a dynamic relationship between tradition and modern reforms. Japan's security is therefore not simply a function of legal control, but a product of deeply intertwined cultural, family, and institutional forces shaping collective behavior.

Fot. 1. Tradycyjne dania *shoin ryōri* podawane na niskich stolikach w świątyni Kōya-san, pref. Wakayama (fot. L. Czernichowska-Kramarz)

Fot. 2. Niski stolik w pokoju noclegowym, Kōya-san (fot. L. Czernichowska-Kramarz)

Fot. 3. Mały stolik we współczesnym wnętrzu japońskim (fot. L. Czernichowska-Kramarz)

Fot. 4. Pomnik Mito Komōna i jego towarzyszy przed dworcem w Mito, pref. Ibaraki (fot. L. Czernichowska-Kramarz)

Fot. 5. Kōban u wylotu alei Omotesandō, Tokio (mały biały budynek po prawej stronie naprzeciwko przejścia dla pieszych)

Fot. 6. Kōban przy skrzyżowaniu Sukiyabashi na Ginzie, Tokio (budynek ze spadzistym białym dachem obok wejścia do metra)